

Stanisław Kilian

**WITOLD WOJDYŁO, STANISŁAW GRABSKI (1871-1949).
BIOGRAFIA POLITYCZNA, [TORUŃ 2003, s. 497]**

W bogatej biografistyce historycznej opracowanie poświęcone Stanisławowi Grabskiemu zajmuje szczególne miejsce. Nie ulega bowiem wątpliwości, że bohater prezentowanej biografii współtworzył historię Polski XX wieku, uczestnicząc w najważniejszych wydarzeniach tego okresu. Wydarzenia te kształtowały świadomość społeczną współczesnego mu pokolenia, a ich echo odnajdujemy także w umysłach generacji XXI wieku. W bogatej publicystyce politycznej Grabskiego odzwierciedlony został klimat epoki i atmosfera dyskusji intelektualnej nad kształtem państwa i polityki międzynarodowej. Jego nazwisko zajmuje stałe miejsce we współczesnej literaturze historycznej, gości również w literaturze socjologicznej, ekonomicznej i prawnej. Nie tylko ranga dorobku intelektualnego uzasadnia zainteresowanie jego osobą, ale także wieloletnia obecność w życiu politycznym, niezależnie od charakteru ideowego i ustroju politycznego państwa. Fenomen Grabskiego jako polityka elastycznego, odnajdującego dla siebie miejsce na scenie politycznej niezależnie od partnerów ideowych rodzi pytania o czynniki przemiany światopoglądowej i ideowej oraz styl myślenia politycznego. Niewielu bowiem polityków z „generacji niepokornych” przeszło podobną drogę kariery politycznej: od młodzieńczego entuzjazmu wobec idei socjalistycznej, poprzez demokrację narodową w wieku dojrzałym, aż po „demokrację socjalistyczną”, pod koniec życia. Cel badawczy pracy nie odbiega od przyjętych dla tego rodzaju opracowań.

Prezentowana monografia – napisał autor – której ramy chronologiczne zdeterminowane zostały w sposób naturalny datą urodzin i śmierci Stanisława Grabskiego, mająca charakter monografii politycznej, zgodnie z obowiązującymi wymogami tego piśmiennictwa penetruje w układzie chronologicznym całą drogę życiową naszego bohatera, przedstawiając poszczególne etapy działalności oraz czynniki mające wpływ na jego zachowania i poglądy (s. 11).

Realizacji tego celu została podporządkowana konstrukcja pracy i chronologiczno-przedmiotowy porządek i zakres rzeczowy rozdziałów wyznaczony przez

kluczowe wydarzenia z życiorysu politycznego jej bohatera oraz najnowszej historii Polski.

W najobszerniejszym fragmencie, obejmującym okres zaborów i lata Wielkiej Wojny, autor pracy przedstawił proces dojrzewania ideowego i działalności politycznej „pokolenia niepokornych”, które reprezentuje bohater jego pracy. Na uwagę zasługuje imponująca warstwa faktograficzna, w której odnajdujemy wiele informacji nie zauważonych przez historyków bądź pominiętych przez Grabskiego w jego *Pamiętnikach*. Rejestracja faktów i detalizacja biografii „bohatera trzech epok” nie wyczerpuje głównego celu badawczego pracy. Niemniej ważnym jest ukazanie czynników, które mobilizowały Grabskiego do działalności społecznej, determinowały jego wybory ideowe, a także określały granice percepcji prądów umysłowych epoki. Stąd też pokazanie źródeł fascynacji ideowej oraz działalności w ruchu wszechpolskim jest zarazem etapem w przedstawieniu poglądów politycznych Grabskiego w latach Polski Odrodzonej i próbą nakreślenia jego sylwetki jako sternika polityki polskiej w tym okresie, zwłaszcza jako negocjatora układu ryskiego (1921), reformatora szkolnictwa (1923), projektodawcy ustawy utrakwistycznej (1924) i współtwórcy konkordatu (1925). Trzeba dodać, iż poglądom społeczno-politycznym Grabskiego poświęcił W. Wojdyło wydaną w 1993 roku monografię pt. *Koncepcje społeczno-polityczne Stanisława Grabskiego* (książkę tę recenzowałem na łamach „Studiów Historycznych”¹). Wyniki badań przedstawione w tej pracy w zakresie myśli politycznej okresu dwudziestolecia międzywojennego zostały też potwierdzone w prezentowanej monografii.

Wykorzystane materiały zgromadzone w archiwach zagranicznych (Wielka Brytania, USA) pozwoliły autorowi pracy na rozwinięcie fragmentów dotyczących emigracyjnej działalności Grabskiego, zwłaszcza na bliższe wyjaśnienie roli, jaką odegrał on w polityce zagranicznej rządu gen. Sikorskiego. W jego osobie upatrywał generał sojusznika lansowanej od 1941 roku koncepcji polityki wschodniej rządu RP. Z jego obecnością w Londynie wiązał również nadzieję na spacyfikowanie nastrojów niechęci i wrogości wytworzonych wokół porozumienia ze ZSRR (Sikorski-Majski) oraz złagodzenia napiętych stosunków z przywódcą emigracyjnych narodowców – Tadeuszem Bieleckim – obdarzonym zaufaniem konspiracji krajowej. O skali napięcia może świadczyć fakt, iż w trakcie lipcowych spotkań obydwu polityków, poprzedzających podpisanie traktatu ze ZSRR, dochodziło między nimi do ostrej wymiany zdań. Stąd też wsparcie dla tego porozumienia ze strony prof. Wacława Komarnickiego i Grabskiego było niezbędne dla ugruntowania poglądu, iż polityka wschodnia rządu znajduje zrozumienie w szerokich kręgach politycznych „polskiego Londynu”, nie wyłączając niezadowolonej dotąd grupy bielecczyków, bądź też że oportunizm tej grupy marginalizuje jej polityczną pozycję. Na pytanie, czy Grabski spełnił w tym względzie pokładane w nim nadzieje, nie można odpowiedzieć w sposób jednoznaczny. Trzeba bowiem pamiętać, że w otoczeniu Bieleckiego przebywali opiniotwórczy publicyści i politycy, którzy swoją obecnością uwiarygodniali

¹ Rec. S. Kilian, „Studia Historyczne” nr 3, Kraków 1994, s. 436-438.

bezkompromisowe stanowisko Bieleckiego wobec układu Sikorski-Majski. Nie należy też zapominać, że bohater prezentowanej biografii od czasu opuszczenia szeregów międzywojennej endecji znalazł się na politycznej emeryturze, bez większych szans na powrót do czynnego życia politycznego. Nie chciał być dalej jedynie statystą, biernie obserwującym rozwój wydarzeń, dlatego czynnie włączył się do pracy państwowej na stanowisku przewodniczącego zarówno Komisji Spraw Ustrojowych, jak i Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej.

Niemniej ważnym aspektem działalności politycznej Grabskiego w okresie londyńskim jest jego udział w konstruowaniu polityki wschodniej gen. Sikorskiego. Nie ulega wątpliwości, że premier liczył na jego doświadczenie polityczne, sympatie prorosyjskie, a przede wszystkim zrozumienie dla strategii politycznej, w której obaj poszukiwali sojusznika dla Polski w sytuacji niekorzystnego usytuowania geopolitycznego i geostrategicznego naszego kraju. W. Wojdyło podkreśla znakomitą znajomość historii Rosji przez Grabskiego i jego koncyliacyjne talenty użyteczne w negocjacjach ze wschodnim sąsiadem. Grabski rozumiał mentalność Rosjan, potrafił docenić znaczenie średniej wielkości kraju, jakim jest Polska, z punktu widzenia mocarstwowej sowieckiej polityki, ale także poszukiwał (podobnie jak Sikorski) rozwiązań kompromisowych, co cechuje osobowości realistycznie oceniające sytuację geostrategiczną. Z jego realizmu politycznego, który wielokrotnie akcentuje W. Wojdyło, wynikał pogląd, iż dążenie do niezależności politycznej ignorujące interesy sąsiadów szkodzi bezpieczeństwu narodowemu oraz – co ilustruje historia okresu międzywojennego – prowadzi do izolacji w sytuacji zagrożenia.

Biografia polityczna S. Grabskiego jest interesującym studium realizmu politycznego w myśleniu o państwie i polityce. W obszernych fragmentach pracy obejmujących lata międzywojenne oraz „okres londyński” można odnaleźć jego poglądy na rolę historii ojczystej i edukacji historycznej w kształtowaniu polityki dobrosąsiedzkiej i stosunków międzynarodowych. Według Grabskiego kształtowanie klimatu porozumienia i odpowiedzialności sąsiedzkiej nie powinno opierać na doświadczeniach z historii. W tym względzie dostrzega on zagrożenia płynące z edukacji historycznej przepełnionej martyrologią oraz sytuującej Polskę w obszarze agresywnych, chciwych i niełojalnych sąsiadów. Zarazem nie neguje on znaczenia historii ojczystej jako czynnika integrującego pokolenia i wzmacniającego międzypokoleniowe związki psychiczne, ale wskazuje na niebezpieczeństwo ograniczenia swobody w tworzeniu nowej jakości stosunków sąsiedzkich i współpracy międzynarodowej dla współczesnych pokoleń. W powojennej publicystyce politycznej (*Nil Desperandum*, Londyn 1945; *Na nowej drodze dziejowej*, Warszawa 1946) przestrzega przed bezkrytycznym ujmowaniem historii narodowej, które może być źródłem dogmatycznego myślenia politycznego, a na takim trudno zbudować racjonalną koncepcję polityki zagranicznej.

Baza bibliograficzna recenzowanej pracy jest imponująca. Zakres kwerendy źródłowej obejmuje materiały zgromadzone w licznych archiwach krajowych i zagranicznych, co niewątpliwie uwiarygodnia tezy formułowane przez W. Wojdyłę. Nie będzie przesady w stwierdzeniu, iż w wykazie bibliograficznym znalazły się naj-

ważniejsze opracowania odzwierciedlające stan badań nad historią polskiej myśli politycznej nurtu konserwatywno-narodowego.